

PREŽIHOV VORANC IN AVSTRIJSKA KOROŠKA ALI O TEŽAVAH S PREŽIHOM¹

Članek prinaša oris Prežihovih vezi z avstrijsko Koroško in njegovih stremeljenj za politično združitvijo koroških Slovencev, ki jih je po izidu plebiscita leta 1920 ločevala nova jugoslovansko-avstrijska meja, ter osvetljuje značilnosti in probleme pri posredovanju Prežiha in njegove literature po drugi svetovni vojni na avstrijskem Koroškem. Pri tem se še posebno posveča sprejemanju in popularizaciji Prežiha na ozadju gledališke dejavnosti, ki je močno zaznamovala njegovo podobo v slovenski koroški javnosti, medtem ko je nemško govorečim sodeželanom do nedavnega ostal skorajda povsem neznan.

Ključne besede: Prežihov Voranc, Koroška, koroški Slovenci, sprejemanje, ideološkost

Prežih in (avstrijska) Koroška

Slovenska literarna zgodovina je Prežihove sorodstvene, biografske, literarne in politične vezi z avstrijsko Koroško že izčrpno obravnavala² in tudi avtor sam je v svojih besedilih in izjavah vedno znova izpričal svojo navezanost na tisti del Koroške, ki je po plebiscitu leta 1920 ostal zunaj meja države SHS oziroma Jugoslavije, saj je odraščal v času, ko je bila Koroška še »nedeljena« in Mežiška dolina upravno in gospodarsko tesno povezana s Podjuno. V Celovcu, kjer se je šolal njegov mlajši brat Alojz, je izhajal tednik *Mir* (1882–1920), edini časnik, na katerega so bili Kuharjevi naročeni in ki je aprila 1909 objavil njegovo prvo

---

¹ Članek temelji na prispevku, s katerim je avtor sodeloval na simpoziju *Prežihov Voranc - Lovro Kuhar: pisatelj/politik/patriot* Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju 19. in 20. aprila 2007 in je objavljen v istoimenskem zborniku (Gabrič 2010: 119–132).

² Prim. Druškovičevo spremno besedo v zbirki *Odrinjeni* (Druškovič 1983: 7–24) in monografijo *Prežihov Voranc: pisatelj in politik* (Druškovič 2005).

črtico *V tujino*. Iz Celovca so prihajale knjige Mohorjeve družbe, ki jih je Voranc po lastnih besedah »požiral«, družbi pa je pozneje prispisal zadlugo, da je postal pisatelj (Druškovič 2005: 38). Vendar je Mohorjeva Voranca tudi razočarala, ko se je spomladi leta 1912 vračal s potovanja na Primorsko in se v denarni stiski oglasil pri tajniku Valentinu Podgorcu, ki mu je odklonil objavo neke poslane črtice, češ da stvar ni za nobeno rabo in naj ne sanjari o stvareh, ki niso za kmečkega fanta in ga lahko samo odtujijo in pokvarijo (Prežih 1973: 87–88).³

Voranc se je zanimal za domačo ljudsko ustvarjalnost, o čemer priča podatek, da je zbiral narodno blago in Karlu Štreklju leta 1910 poslal nekaj pesmi globaškega pesnika in pevca Franca Ledra - Lesičjaka, kot poroča v pismu Francu Kotniku (Prežih 1989: 24), predvsem pa ga je skrbela socialna in narodna stiska, s katero je bil soočen tudi ob omenjenem bivanju v Celovcu, ko je prišel v stik z brezposelniki in brezdomci ter brez uspeha iskal službo. Tedanje izkušnje in vtise je opisal v svoji prvi, sicer nedokončani avtobiografski reportaži *Zapiski iz grelnice* (1912) in v znameniti noveli *Gospodstvo polje* (1942).

Narodnostni problematiki, ki se je je dotaknil tudi v nekaterih drugih zgodnjih črticah (*Jubilej*, 1913; *Konec trpke usode*, 1913), se je posvetil še zlasti v svojih političnih člankih, ki jih je v času koroškega plebiscita objavil v *Rdečem praporu*.⁴ V njih je zagovarjal narodno strpnost in odklanjal spopad med delavci obeh sosednjih narodov ter zavzemal stališče, naj se proletariat sploh ne udeleži plebiscita, češ da ta ni stvar delavstva, temveč slovenske in nemške kapitalistične buržoazije (Prežih 1983: 67–68).

Maja leta 1930, ko je Prežihu kot aktivistu komunistične partije pretela aretacija, mu je bila avstrijska Koroška prvo zatočišče in se je za več mesecev nastanil pri svoji teti Mariji Miglar v Logi vasi. V tem času je napisal narodnozanosno potopisno reportažo *Če Zila noj Drava nazaj potačo*, ki je še v septembru istega leta izšla v *Slovencu* (Druškovič 2005: 128, 132). Glede na to, da je po Druškovičevih ugotovitvah v teh mesecih napisal še štiri podobna neohranjena besedila, dejansko kaže, da je moral biti vtis »ponovnega srečanja s poblebiscitnim narodnostno zgublajočim se delom Koroške /.../ zanj silovit« (Prežih 1973: 621).

Svoje naslednje bivanje na Koroškem, ko se je za božič leta 1932 v Celovcu nameraval srečati z ženo in hčerkama in ga je tik pred snidenjem prijela policija, ki mu je pri tem odvzela rokopis *Doberdoba*, je Prežih postavil v središče novele *Gospodstvo polje*. A tudi na Dunaju, kamor se je konec leta 1930 umaknil, je bil v stiku s koroškimi Slovenci, predvsem s študenti, ki jim je v času delavske vstaje februarja 1934 pomagal pri pripravah za objavo nedotisnjene brošure *Punt* (Druškovič 2005: 178–182). Pozneje je srečal Korošce tudi v zaporu v Begunjah in v koncentracijskih taboriščih (*Naše srečanje*, 1946), na Koroškem pa je bil nazadnje, ko se je tik po vojni iz Mauthausena prek Celovca vračal v Ljubljano.

³ Verjetno je šlo za črtico *Dva potepuha* (Prežih 1962: 487).

⁴ Glej članke *Koroška in mi*, *Proletariatu plebiscitnega ozemlja na Koroškem!*, *Koroška, Gospoda socialdemokrati! Kje je vaša internacionalnost?* (Prežih 1983: 62–74).

Razen v že omenjenih besedilih je Prežih obravnaval zgodovino, življenje in usodo avstrijskih koroških Slovencev še posebno v plebiscitem romanu *Požganica* (1939), v zbirki *Samorastniki* (1940) in vrsti povojnih člankov, črtic in avtobiografskih reportaž. Avstrijski Koroški pa se je posvetil tudi kot pisec političnih dokumentov in publikacij. Tako je po sprejetju sklepa CK KPJ o obravnavi slovenskega vprašanja pripravil »podlago« za brošuro *Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda* (1933) ter izjavo komunističnih strank Jugoslavije, Italije in Avstrije o slovenskem vprašanju (Druškovič 2005: 171). Za *Slovenski zbornik 1942* je prispeval članek *Za samoodločbo slovenskega naroda*, pod psevdonimom Pavle Vilhar pa je v tisku Osvobodilne fronte izšla njegova vplivna brošura *O slovenskih mejah* (1942), ki je bila še večkrat ponatisnjena – kot popačen ponaredek celo na četniški strani (Prežih 1983: 502–503).

Prežih je imel glede slovenskega narodnega in teritorialnega vprašanja jasno stališče, ki je bilo hkrati tudi delovno izhodišče za jeseni leta 1941 ustanovljeno Komisijo za meje pri Izvršnem odboru OF in predvidevalo, »da moramo zahtevati vse slovensko etnično ozemlje, ne glede na meje po prvi svetovni vojni, vključno tudi z ozemljem, potujčenim v dobi imperializma« (Cesar 1986: 180). Po vojni je na koroško problematiko opozoril v članku *Celovec, Beljak, Zilja*, objavljenem 25. avgusta 1945 v *Ljudski pravici*, 21. februarja 1947 pa je kot ljudski poslanec pripravil resolucijo Glavnega odbora OF na zvezno vlado v Beogradu, v kateri je zapisana zahteva slovenskega naroda za združitev koroških Slovencev s svojo domovino (Prežih 1983: 321–323).

Prežihova želja po priključitvi zamejske slovenske Koroške k Jugoslaviji prihaja do izraza tudi v njegovem povojnem publicističnem in pisateljskem delu. V potopisni zbirki *Od Kotelj do Belih vod* (1945) je obe Koroški simbolično združil, s tem da je na prvo mesto postavil novelo *Če Zila noj Drava nazaj potačo* in v knjigo uvrstil *Gospodstvo polje*. Po vrnitvi v Kotlje si je prizadeval, da bi dobil čim več informacij o protifašističnem odporu tu in onstran »krivične« in »nasilne« meje, kot je pogosto zapisal. Dogodke in usode, za katere je izvedel iz gradiva, ki so mu ga posredovali iz Celovca (Druškovič 2005: 438), je uporabil na primer v nekaterih črticah in novelah za knjigo *Naši mejniki* (1946) in v uvodu *Zbornika koroških pesmi* (1948), kjer je poudaril, da sta v pesmih združena »oba dela koroških Slovencev v eno nerazdružljivo telo« (Prežih 1983: 247). Kot predsednik obnovljenega Kluba koroških Slovencev je v tem duhu napisal spremno besedo k prvi povojni izdaji Sketove *Miklove Zale* (1946), v kateri je Zalino zvestobo in usodo povezoval s trpljenjem ljudi v dobi nacističnega fašizma, z vero v »končno zmago pravice nad krivico« in skupno prihodnost v »veliki federativni, demokratični republiki Jugoslaviji« (prav tam: 241–243).

S tem, da je Prežih v svojem povojnem pisanju o zamejski Koroški združeval zgodovinske pomenljivosti, resnične dogodke in osebe z mitskimi liki, imeni gora, dolin in rek, je skušal gojiti skupno koroško slovensko zavest ter regionalni kulturni in politični spomin, ki časovno sega od srednjeveške Karantanije in

njenih simbolov do zmagovitega partizanskega odpora. Svoj čustveni odnos do avstrijske Koroške je izrazil tudi v *Novoletnem pismu koroškim Slovincem*, objavljenem 3. januarja 1947 v *Slovenskem vestniku*, kjer je poudaril, da je koroška dežela tudi njegova »rodna domovina«, da je tudi on »koroške dežele sin« in ga z domovino »samorastnikov« ne veže le rodna zemlja, ampak tudi »dolgoletna borba za naše pravice« (Prežih 1983: 92).

Na avstrijskem Koroškem je angleška zasedbena oblast takoj po koncu vojne prepovedala vsakršno propagandno dejavnost za priključitev k Jugoslaviji, a tudi listi in revije v Sloveniji so Prežihove politične prispevke o Koroški tiskali samo do jeseni leta 1947⁵, tako da marsikateri poznejši članek, v katerem se je avtor zavzemal za združitev, ni bil več objavljen ali pa je ostal škrbina.⁶ Njegovo stališče – »meje do tja, do koder je naša zemlja orošena s partizansko krvjo, do koder so požgani naši domovi«, kot je zapisano v članku *Nedeljiva Koroška* (Prežih 1983: 316) – ni bilo več zaželeno.

Avstrijska Koroška in Prežih

Prežihovi povojni stiki s Slovenci na avstrijskem Koroškem so bili predvsem posredne narave, saj se je izjalovila bežna zamisel Mihe Rigla maja 1947, da bi Prežih za nekaj dni obiskal Koroško (Druškovič 2005: 437). Kljub temu je bil na Koroškem zelo prisoten, zlasti s svojimi črticami, novelami in romani, ki jih je objavljala periodika OF od prve številke *Slovenskega vestnika* dalje, sam pa je izrecno želel sodelovati z revijo *Svoboda* (1948–1954), ki jo je začela izdajati Slovenska prosvetna zveza. V prvi številki je najti njegove pozdravne besede reviji (Prežih 1948), toda po lastnih izjavah takrat ni vedel, kje revijo lahko naroči in kam naj pošlje njej namenjena besedila (Prežih 1990: 131).

Tudi sicer njegovo sodelovanje s koroškimi listi ni bilo brez zapletov. Tako kaže, da Jožetu Nograšku, ki je na Dunaju urejal *Slovenski vestnik*, ni bilo toliko do tega, da bi bralkam in bralcem na Koroškem posredoval Prežiha politika in aktivista, temveč predvsem Prežiha kot rojaka in (so)trpina. O tem priča Nograškovo pismo, v katerem ga prosi za sodelovanje in hkrati opozarja, da koroški Slovenci niso zmeraj dostopni za »vse politične napore«, pač pa so »zelo sprejemljivi za lepo mehko povezano umetniško besedo«. Sodelovanje si je predstavljal takole:

Pa sem si mislil, da bi se obrnil na Tebe in Te naprosil, da bi posvetil temu vprašanju kakšno urico – od časa do časa – in napisal za te naše drage Korošce kakšno primerno črtico, n. pr. iz Tvojega doživetja v konc. taboriščih ali karkoli drugega, samo da bi našlo pot v srca naših Korošcev 'na razpotju!' V dno srca sem prepričan, da boš Ti znal najlepše povedati, pa naj jim govoriš o čemer koli. (Prežih 1971: 535.)

⁵ Tam, kjer teče bistra Drava, *Ljudska pravica*, 13. 2. 1947; Reportaža o Koroški, *Delavska enotnost*, 14. 2. 1947; Maier Kaibitsch – Rauberhauptman leta 1919, *Ljudska pravica*, 29. 10. 1947.

⁶ Glej članka *Borba KPJ za Koroško* in *O koroškem vprašanju 1948. leta* ter osnutka *Koroška je naša – Koroška bo naša* in *Spomenica petdesetletnice germanizacije* (Prežih 1983: 104–113, 585).

Prežih je dejansko napisal nekaj besedil s taboriščno oziroma koroško tematiko, toda črtica *Drava teče proti vzhodu*, ki jo je poslal februarja 1947, je bila objavljena v reviji *Svoboda* le v skrajšani obliki in šele posthumno (Prežih 1973: 657). Podobno je bilo z novelo *Tat*, o kateri je Nograšek sodil, da »v sedanjih obdelavi ne more iziti«, in je napovedal, da bo avtorju pisal, »naj jo nekako popravi« (Druškovič 2005: 438). Navsezadnje je izšel v *Svobodi*, ki je sicer objavila še njegovi besedili *Srečanje* (1949), obdelano inačico *Našega srečanja*, in *Drava teče proti vzhodu* (1950), samo krajši odlomek.

Največ Prežihovih del je bralkam in bralcem na avstrijskem Koroškem v povojnih letih in desetletjih posredoval *Slovenski vestnik*: na primer *Samorastnike*, novelo *Kristina*, črtici *Petletka pod Uršljo goro* in *Dunaj* ter novelo *Vodnjak*. Od leta 1950 do 1965 je v podlistku izhajala *Požganica* in vse do konca sedemdesetih let velik del njegove proze s taboriščno, vojno in koroško tematiko, med drugim zbirka *Naši mejniki*. Občasno je nekaj Prežihovih besedil objavil tudi *Koledar za slovensko Koroško* oziroma *Koroški koledar*, knjižne izdaje njegovih del pa so bile na voljo v knjigarni Naša knjiga v Celovcu.

Vendar je bilo sprejemanje Prežihovega literarnega ustvarjanja v prvih desetletjih po vojni močno ideološko zaznamovano, saj katoliško usmerjeni in cerkveni tisk (*Družina in dom*, *Koledar Mohorjeve družbe*, *Nedelja*) njegovih del praviloma sploh ni upošteval. V cerkvenih izobraževalnih in vzgojnih ustanovah so se njegove knjige znašle na seznamih prepovedanih ali škodljivih knjig in bile odstranjene s knjižnih polic. Med prav redke izjeme posredovanja Prežiha v tem taboru sodi objava reportaže *Če Zila noj Drava nazaj potačo* 21. septembra 1967 v *Našem tedniku*.

Leta 1963 je izšel prvi samostojni knjižni prevod Prežiha v nemškem jeziku, ko je založba Petrei objavila zbirko *Samorastniki* v prevodu Janka Messnerja. Čez dvajset let, ob pisateljevi devetdesetletnici rojstva, je založba Drava izdala popravljeno izdajo *Samorastnikov* in *Požganico* v prevodu Petra Wieserja ter slovensko zbirko *Odrinjeni*, Druškovičev izbor Prežihovih besedil s koroško tematiko. Leta 1985 je pri Dravi izšel še nemški prevod *Solzic* Klause Detlefa Olofa, ki ga je leta 1993 v popravljeni izdaji ponovno objavila založba Wieser.

Višek Prežihove popularnosti je opaziti v času prizadevanj koroških Slovencev za uresničitev narodnih oziroma manjšinskih pravic. Leta 1977 je bil v Celovcu ustanovljen Klub Prežihov Voranc, ki je izdajal zbirko Prežihova knjižnica, v kateri je med drugim izšla brošura *Prežihov Voranc in boji za Koroško v letih 1918–1920* (1981) Jožeta Koruze. Nadalje so izšle disertacija Mirka Messnerja *Prežihov Voranc und die Bauern* (1980) ter dve tematski razpravi Draga Druškoviča.⁷ Tridesetletnice pisateljeve smrti se je spomnil tudi Koroški partizanski pevski zbor, ki je v nastopal s Prežihu posvečenim pevskim sporedom in recitalom *Punt*, sestavljenim po njegovih besedilih.⁸

⁷ Prežihov Voranc in Koroška (Ob tridesetletnici pisateljeve smrti), *Slovenski vestnik*, 15. 2. in 22. 2. 1980; Prežihova rokopisna novela, črtica in literarna reportaža, *Koroški koledar*, 1980, 143–152.

⁸ Glej poročili v *Slovenskem vestniku*, 2. 12. 1983, str. 3, in 6. 4. 1984, str. 4.

S samim Prežihom je tudi njegova literatura dobivala vse bolj simbolično-identifikacijske razsežnosti, za popularizacijo in afirmativno spoprijemanje z njegovo osebo in njegovim delom pa je še posebno poskrbela gledališka dejavnost pod okriljem Slovenske prosvetne zveze (SPZ).⁹ Prav te dejavnosti pokažejo, kako zanosen, pollaščevalen in tudi razcepljen je bil tedanji odnos koroških Slovencev do Prežiha kot posledica njegovega največkrat ideološko utemeljenega sprejemanja ali zavračanja.

Prežih na koroških odrih

Prodor gledaliških priredb Prežihovih literarnih del na koroške odre je povezan z monodramo *Svetneči Gašper*, ki jo je po noveli *Pot na klop* leta 1975 pripravil šentanelški amaterski igralec in režiser Mitja Šipek za KPD Prežihov Voranc na Ravnah. S svojo uspešnico je Šipek nastopal po vsej Sloveniji, v Celovcu in na Dunaju. Za prvi veliki gledališki podvig pa je poskrbela SPZ, ko se je leta 1978 odločila za uprizoritev *Samorastnikov* v dramatizaciji Miloša Mikelnja in režiji Marjana Srienca. Toda s to dramo, ki je bila posvečena 85-letnici Prežihovega rojstva in si jo je v naravni areni v Spodnjih Vinarah ogledalo več tisoč ljudi, je organizator gledalkam in gledalcem želel posredovati tudi posebno idejno sporočilo:

Kot je trpljenje naše Miklove Zale že pred stoletji bil opis tragike in zatiranja koroških Slovencev in je zato Miklova Zala postala simbol trpljenja koroških Slovencev, tako so »Samorastniki« od svojega nastanka naprej postali simbol nenehne in pravičene borbe koroških Slovencev za svoje narodnostne, posebno pa še za svoje socialne pravice.

In dalje:

Pred tem bojem pa stoji še danes avstrijski delavski razred in ravno zato je tudi uprizoritev »Samorastnikov« živo aktualna in bo obisk te uprizoritve gotovo doživetje, ki bo pripomoglo k spoznanju potrebne zavesti v boju za vse naše politične, socialne in narodne pravice. (*Slovenski vestnik*, 18. 8. 1978: 3.)

Leta 1979 so dramo ponovili, naslednje leto pa z njo gostovali v okviru Dunajskih slavnostnih tednov. Kljub vidnemu uspehu sama realizacija projekta ni potekala brez težav. Režiser Marjan Srienec je o vzrokih, zakaj je prišlo do uresničitve projekta, ki ga je mikal že vrsto let, »tako pozno«, med drugim zapisal:

Nekje pa je vzrok iskati tudi v moralni in ideološki zakrknjeni konservativnosti našega človeka: nekateri smatrajo avtorja za komunista v negativnem smislu in ga a priori odklanjajo, spotikavajo se na robotosti jezikovnega izrazoslovja in še danes mnogo ljudi noče in ne more prenesti, da avtor posvetno in cerkveno

⁹ Glede vloge Prežiha v zvezi z gledališkimi dejavnostmi in avstrijskem Koroškem od sedemdesetih do devetdesetih let glej tudi Leben 2004: 67–72, 110–112, 166–168.

gosposko na tak način razgalja v polni luči koroške realnosti brez prikrivajočih senc. (*Slovenski vestnik*, 27. 7. 1979: 3.)

Toda po drugi strani se je ves projekt vendarle izkazal kot pravo povezovalno doživetje in oblikujoče se jedro mnogoštevilne gledališke skupine, ki si je za svoje naslednje osrednje in čezmejne projekte nadelo ime Slovensko ljudsko gledališče Samorastniki. *Samorastniki* sami pa so medtem našli pot tudi na osrednji koroški oder, ko je ravenska amaterska igralska skupina KUD Prežihov Voranc leta 1983 gostovala ob gledališkem prazniku Krščanske kulturne zveze v celovškem mestnem gledališču.

Slovensko ljudsko gledališče Samorastniki je uprizorilo Kreftovo *Veliko puntarijo* (1986) in leto zatem *Miklovo Zalo '87*, pri čemer je SPZ zgodovinsko dogajanje ljudske drame sprva hotela prestaviti v čas druge svetovne vojne, kar nenazadnje spominja na Prežihova razmišljanja o nadčasovni veljavnosti mita in trpljenje Miklove Zale. Leta 1990 pa se je skupina lotila Kocijančičeve priredbe *Požganice*. Uprizoritev, ki jo je režiral Peter Militarov in pri kateri je sodelovalo nad 120 igralk in igralcev, je bila mišljena kot protiutež uradnim deželnim proslavam ob sedemdesetletnici koroškega plebiscita.

Po razpadu »Samorastnikov« se je iz dela igralske skupine v Šentprimozu formiralo Gledališče ob Dravi, ki je v sodelovanju s SPZ in v režiji Petra Militarova leta 1993 postavilo na oder *Prizore s Prežihom*. Gre za 33 scenskih prikazov po motivih iz romanov *Doberdob* in *Jamnica*, ki jih je dramatiziral Jernej Novak in naj bi ponazorili vztrajanje človeka v boju za zemljo, za preživetje in svojo narodnost pred nevarnostjo elementarnih sil narave, družbenih okoliščin in uničujočih vojn. Tematsko, motivno in organizacijsko so *Prizori s Prežihom* imeli izrazit narodnostni naboj in sevali tudi v Slovenijo, saj se je Prežihove stoletnice rojstva kot edino gledališče spomnilo Gledališče ob Dravi.

Vendar se s to uprizoritvijo po letu 1994 tudi izteka neprekinjeno, sicer največkrat politično, ideološko ali kulturnopolitično utemeljeno sprejemanje Prežiha na avstrijskem Koroškem. Za dobro desetletje bolj ali manj izgine iz javne zavesti, saj je politične, narodnostne in socialnoidentifikacijske vrednote, ki so bile z njim posredovane, prehitel družbenopolitični razvoj na avstrijskem Koroškem, v Sloveniji in združujoči se Evropi.

Šele v zadnjih letih se to stanje nekoliko spreminja, saj je opaziti različne nove poskuse aktualiziranja, posredovanja in tematiziranja Prežiha in njegove literature na avstrijskem Koroškem, ki deloma obetajo tudi manj usmerjeno in manj obremenjeno soočenje z njegovim literarnim in političnim delom. V to smer kažejo izid Druškovičeve monografije *Prežihov Voranc: pisatelj in politik* (2005), ki ga je omogočila Slovenska prosvetna zveza, izid zbirke *Naši mejniki* (2005) v nemškem prevodu Erwina Köstlerja pri založbi Drava in nemški izbor iz romana *Doberdob* (2008), ki je v prevodu Karin Almasy in Klause Detlefa Olofa izšel pri Mohorjevi založbi v Celovcu. Letos, ob šestdesetletnici

Prežihove smrti in devetdesetletnici koroškega plebiscita, pa se je novo zanimanje za Prežiha nadaljevalo predvsem na gledališkem področju.¹⁰

Osemnajstega februarja 2010 je bila na Ravnah premierno uprizorjena dvojezična drama *Prežihove sanje. Revija o klavnem življenju/Prežihs Traum. Revue vom miserablen Leben*, ki jo je napisal in režiral Bernd Liepold-Mosser in je bila prikazana tudi v Mežici, Slovenj Gradcu, Beljaku in Celovcu. Drama je del čezmejnega evropskega projekta EU SPZ v sodelovanju z občino Ravne na Koroškem in Javnim skladom RS za kulturno dejavnost, ki zaobjema še gledališki triptih *Patriot* o pesniku in pisatelju Josefu Friedrichu Perkonigu (premiera je bila 19. oktobra 2010 v Celovcu) in filmsko produkcijo o avstrijsko-slovenski koroški meji.

Iz zasnove projekta bi se dalo sklepati, da Prežih – nič manj pa Perkonig – v tem sklopu kot že v preteklosti služi kulturnopolitičnim prizadevanjem, ki so tokrat usmerjena v premagovanje meja v združeni Evropi. S tako domnevo se ujemajo tudi besede Janka Malleja, tajnika Slovenske prosvetne zveze, ki je v krajšem članku pojasnil, da so prireditelji z gledališko igro, ki naj bi označila spomin na Prežihovega Voranca, skušali poudariti dvoje:

Eno je ozaveščanje, da je Koroška dala vrhunskega pisatelja slovenski literaturi in kulturi, od katerega je dobila dobra literarna besedila o socialni in kulturni usodi slovenskega človeka v boju za obstanek in človeško dostojanstvo: Druga pa je, da s Prežihovo literaturo obnovimo, poživimo in pospešimo nekoliko odtujene kulturne odnose med Korošci na obeh straneh državnih meja. (Malle 2010: 12.)

Ob tem je Malle še napovedal, da bodo s predstavo »skušali mlade bralce spodbujati k branju Prežihovih del« in predstavili literarni razpis, s katerim bodo »povabili mladino h kritičnemu razmišljanju o prebranih Vorančevih besedilih«. S tem je gledališki dogodek, pri katerem so sodelovali igralci iz obeh Korošk in Slovenije, vsaj retorično, prerasel v slovensko kulturno akcijo.

Toda *Prežihove sanje*, ki so bile napisane na podlagi njegovih romanov in novel, so umeščene v drugačen okvir, saj jih je avtor in režiser Liepold-Mosser zasnoval kot odrsko upodobitev pisatelja in človeka Lovra Kuharja, da bi mu kot drugo plat medalje oziroma dvojčka (Loigge 2010b: 69) z igro *Patrioten* postavil nasproti nekdanjo ikono nemške koroške literature Josefa Friedricha Perkoniga. Še posebno zanimivi so zato odmevi, ki jih je igra o Prežihu sprožila v koroških medijih, saj po eni strani razkrijejo značilnosti aktualnih koroških slovenskih pogledov na avtorja, po drugi strani pa posledice dolgoletnega spregledovanja Prežiha v nemški koroški novinarski in kulturni sferi.

Število slovenskih časopisnih napovedi, poročil in ocen je dokaj skromno, saj koroški Slovenci premorejo samo še dva tednika. Janko Messner, pisec edine

¹⁰ O Prežihu je sicer tekla beseda tudi na pisateljskem srečanju DSPPPA 25. septembra 2010 na Obirskem.

poglobljene kritike, je sicer prizanesljiv do režiserja, vendar izreče fundamentalno kritiko na račun prirediteljice predstave in vsebinske zasnove drame, češ da niti Slovenska prosvetna zveza niti mladi režiser ne slutita »srčnih bolečin in duhovnih stisk in pohabljenih sanj v zdajšnjih koroških Slovencih brez dvojezičnih tabel ...«. Messner ugotavlja, da on sam v nobeni Vorančevi knjigi ni zasledil »praznih ali depresivnih, mrtvaških, nihilističnih« sanj, in svoje globoko razočaranje sklene z mislijo, da bi se Voranc v grobu ne samo obrnil, temveč »obračal«, če bi predstavo videl (Messner 2010: 15).

Povsem drugačna, nadvse pozitivna, je ocena v cerkvenem listu *Nedelja*. Prežih je označen za »velikega Korošca«, predstavi pa se zaradi trijezičnosti (slovenščina in nemščina ter songi v angleščini) in sodelovanju slovenskih in avstrijskih igralcev pripisuje »evropski duh«. Tudi glede sporočilnost igre in Prežiha, ki da je »svetla zvezda tudi za današnji rod«, avtorica prispevka ne dvomi:

S predstavo *.../* nas režiser Liepold-Mosser popelje v današnji čas, ko ima vse manj ljudi vse več in in vse več ljudi manj. Prežih je s svojim pisanjem za vero v delo in poštenost aktualen tudi danes. *.../* Sporočilo Vorančevih sanj je jasno: razvijajte socialni čut! (Opetnik 2010: 13.)

Za razliko od slovenskih časopisov, ki jih je uprizoritvena plat komaj zanimala, nemški koroški dnevnik v *Prežihovih sanjah* niso iskali, kaj šele pogrešali kakih posebnih sporočil, temveč so se osredotočili na dramaturgijo in odrsko postavitev. Sicer glede Prežiha in njegove politične vloge v preteklosti v pretežno ne preveč navdušenih ocenah, kakor tudi v napovedih igre, ni zaznati nobene zadrege, težave pa se pojavijo v zvezi z vprašanjem, kako bralkam in bralcem razložiti, kdo ta »veliki Korošec« sploh je. Kot da ni nobenih prevodov njegovih del v nemščino, je v *Kleine Zeitung* predstavljen kot eden »izmed velikih neznancev koroške literature«, ki ga je avtor in režiser igre »iztrgal pozabi« (Loigge 2010a: 74). V *Kronen Zeitung* obvelja za v nemškem jezikovnem prostoru pozabljen koroški avtor (N. N. 2010: 31) in v *Kärntner Tageszeitung* se pojavi vprašanje: »Was Prezih heißt?«, nakar je razodeto, da je s tem mišljen pisatelj »Prežihov Voranc«, ki je zaradi »Pozganice« (poudaril A. L.) postal koroški klasik (Schlatte 2010: 46).

Ne glede na to preseneča splošna naklonjenost koroških nemških dnevnikov do Prežiha kot pomembnega, čeprav še neznanega ali že pozabljenega koroškega pisatelja, pri čemer so bili v *Kleine Zeitung* objavljeni tudi njegovi osnovni bio- in bibliografski podatki, ki kljub nekaterim nenatančnostim pričajo o posebnem posredovalnem trudu (Loigge 2010b: 69). V slovenskih tednikih takih prizadevanj ni opaziti, kar bi lahko pripisali dvomnevi, da so bralke in bralci z avtorjem in njegovim delom tako ali tako dodobra seznanjeni, toda bolj verjetno se zdi, da se za tem skriva vse večje nezanimanje in tudi nevedenje o Prežihu, saj je v uredniški napovedi igre v *Novicah* najti podatek, da je umrl v koncentracijskem taborišču (Sadjak 2010: 19).

Sklep

Že od prvih povojnih let je posredovanje in sprejemanje Prežiha na avstrijskem Koroškem povezano z različnimi problemi in zadregami. Prvotni politično in ideološko usmerjeni, tematsko selektivni in svetovnonazorsko enostranski pozornosti na njegovo pisateljsko delo je po sredini sedemdesetih let sledilo obdobje intenzivnega uporabljanja njegove literature v kulturnopolitične namene, ki po nekaterih linijah sega še v sodobnost. Ustaljeni idejni pogledi na njegovo ustvarjanje, zlasti kar se tiče socialne in narodnostne tematike, so še prisotni, vendar je v aktualnem slovenskem javnem diskurzu opaziti, da se vse bolj prepletajo z zgolj prevzetimi emblemi in rastočim nezanimanjem. Glede na to, da je v nemško govoreči javnosti bolj ali manj neznan, sprejemanju Prežiha na avstrijskem Koroškem ne kaže dobro. Toda brisanje nekdanjih ideoloških nasprotij in pojevanje vpliva ustaljenih predstav in vrednostnih presoj v perspektivi lahko odpre pot novemu in neobremenjenemu branju Prežihovega literarnega, publicističnega in političnega pisanja. Pri tem imajo določeno prednost morda celo tisti, ki o Prežihu še niso kaj dosti slišali, saj se jim ni treba prebijati skozi posredovalne in recepcijske vzorce, v katere je bil Prežih v preteklosti v dobršni meri zajet.

Viri in literatura

Cesar, Emil, 1996: *Slovenska kultura v obdobju okupacije*. Ljubljana: Edinost.

Druškovič, Drago, 1983: Prežihov Voranc in Koroška. *Prežihov Voranc: Odrinjeni*. Celovec: Drava. 7–24.

Druškovič, Drago, 2005: *Prežihov Voranc. Pisatelj in politik*. Celovec: Drava.

Druškovič, Drago, in Koruza, Jože (ur.), 1962: *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc. Zbrano delo. Prva knjiga*. Ljubljana: DZS.

Druškovič, Drago, in Koruza, Jože (ur.), 1971: *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc. Zbrano delo. Tretja knjiga*. Ljubljana: DZS.

Druškovič, Drago, in Koruza, Jože (ur.), 1973: *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc. Zbrano delo. Deveta knjiga*. Ljubljana: DZS.

Druškovič, Drago, in Koruza, Jože (ur.), 1983: *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc. Zbrano delo. Deseta knjiga*. Ljubljana: DZS.

Druškovič, Drago, in Koruza, Jože (ur.), 1989: *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc. Zbrano delo. Enajsta knjiga*. Ljubljana: DZS.

Druškovič, Drago, in Koruza, Jože (ur.), 1990: *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc. Zbrano delo. Dvanajsta knjiga*. Ljubljana: DZS.

Leben, Andrej, 2004: *Med tradicijo in inovacijo. Sodobno slovensko gledališče na Koroškem*. Celovec: Drava.

Loigge, Uschi, 2010a: Baumwolle im Süden Kärntens. *Kleine Zeitung*, 7. 3. 74–75.

Loigge, Uschi, 2010b: Ein Stück Kärntner Zeitgeschichte. *Kleine Zeitung*, 11. 2. 69.

Malle, Janko, 2010: Obeležitev spomina na Prežihovega Voranca. *Novice*, 19. 2. 12.

Messner, Janko, 2010: »Prežihove sanje« na Ravnah?. *Novice*, 26. 2. 15.

N. N., 2010: Eine schaumgebremste Bilderflut. *Kronen Zeitung*, 10. 3. 31.

Opetnik, Micka, 2010: Prežihov socialni čut za današnji čas. *Nedelja*, 7. 3. 13.

Prežihov Voranc, 1948: Pozdravljena v krogu novega slovenskega sveta. *Svoboda* 1/1. 3–4.

Sadjak, Franc, 2010: Prežihove sanje. *Novice*, 12. 2. 19.

Schlatte, Maja, 2010: Haben Träume von besserer Welt Sinn. *Kärntner Tageszeitung*, 1. 4. 46–47.

